tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 10 2 2011

Vincent van Laar

De egel op vroeger en nu

Egel. Foto: Han Bouwmeester.

De egel is tegenwoordig een vrij gewone verschijning op Texel. Maar hoe is de egel op dit eiland terecht gekomen? In dit artikel probeert de auteur antwoord te geven op deze en andere vragen door onder meer historische bronnen te raadplegen.

Historie

Zowel op de website van de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming (Anonymus, 2009) als in Tussen Duin en Dijk (Witte, 2010) is enige tijd terug een artikel gepubliceerd waarin de huidige verspreiding van de egel *Erinaceus europaeus* op het eiland Texel wordt besproken. Hierbij wordt ook stil gestaan bij de vraag sinds wanneer de egel van het eiland bekend is en hoe de verspreiding er in de vorige eeuw uitzag.

Er lijken geen gedocumenteerde gegevens te zijn over de herkomst van de egel op Texel. In twee bekende boeken over Texel, respectievelijk uit de 18de (Van Cuyck, 1789) en de 19de eeuw (Allan, 1856), waarin ook opmerkingen over de dierenwereld te vinden zijn, wordt de egel niet vermeld. Hiermee is natuurlijk niet gezegd dat de egel er toen ontbrak, want geheel in de geest van hun tijd behandelen beide auteurs in de eerste plaats de dieren die van economisch belang waren en wat de wilde zoogdieren betreft waren dat alleen de bejaagbare soorten haas en konijn. De eerste vermelding van de egel op Texel stamt waarschijnlijk uit 1898 en werd gedaan door de onderwijzer P. Deuzeman. Hij schrijft letterlijk: ‘Van de insectenetende roofdieren treft men op Texel de egels aan. De verspreiding dezer dieren pleit voor de omstandigheid, dat Texel voorheen met den vasten wal verbonden was.’ Deuzeman ging er dus van uit dat de egel al op het eiland voor-

Texel,

De verspreiding van de egel Erinaceus europaeus *in de jaren 1964-1968 op Texel.*

Egel in winterslaap. Foto: Wim Ruitenbeek.

1: vindplaats van één of meer levende egel(s).

2: vindplaats van één of meer dode egel(s), hoofdzakelijk verkeersslachtoffers.

3: laag en middenhoog dekzandgebied (zwak lemig fijn zand).

4: duingebied (niet lemig fijn zand).

5: jonge zeekleigronden (kleiarm tot kleïig fijn zand in de polders; zware klei in het laag gelegen dekzandgebied).

kwam vanaf het jaar dat Texel van het vaste land gescheiden raakte (naar we thans denken was dat in 1170) en de soort dus niet in latere tijden door de mens was ingevoerd. Op de andere Nederlandse Waddeneilanden (uitgezonderd Wieringen) ontbrak de egel toen nog, maar werd hij nadien door de mens uitgezet, dikwijls met de gedachte dat de egel een bijdrage kon leveren aan de verdelging van muizen en andere lastige diersoorten (Van Laar, 1980). Het uitzetten van egels op de Waddeneilanden heeft echter ook meermalen nadelige gevolgen gehad voor de wilde fauna, onder andere voor op de grond broedende vogels in de duinen. Zo leidde de toename van het aantal egels op Schiermonnikoog, waar de egel in 1938 en 1939 werd ingevoerd, tot de plundering van nesten in een sternkolonie en werd er vervolgens een vergunning afgegeven om egels te doden (Wiersma, 1951). Ook op de Duitse Waddeneilanden had het uitzetten van egels soms dergelijke ongewenste gevolgen. Een moederegel met vier jongen die in 1897 op Juist werd vrijgelaten om een muizenplaag te onderdrukken, leidde tot een dusdanige vermeerdering dat ook hier schade in vogelkolonies ontstond en er tenslotte tegen opgetreden moest worden (Schmidt, 1932). Ook op Texel is in 1938 en 1956 in het reservaatgebied De Geul door egels veroorzaakte schade aan visdiefeieren vastgesteld. In andere jaren werden in dit gebied echter weinig of, zoals in 1965, zelfs in het geheel geen egels waargenomen (gegevens ontleend aan bewakingsverslagen van Staatsbosbeheer).

20e eeuw

Uit de periode 1964-‘67 vond ik in mijn aantekeningen een zeventigtal waarnemingen van de egel op Texel. Op de meeste plaatsen op het eiland werd de egel toen stekelvarken genoemd. Voor het overgrote deel (52) komen de waarnemingen uit 1967. In die tijd kwam de egel in bijna alle landschappen op het eiland voor:

- Het middenhoge en het lage dekzandgebied met de keileembulten dat gekenmerkt wordt door een blokverkaveling, met plaatselijk tuinwallen, verspreid liggende boerderijen met erfbeplanting en hier en daar een bosje of houtsingel. Dit is ook het gebied waar de grotere dorpen zijn gelegen en dat wel wordt aangeduid als het ‘oude land’ van Texel. In dit gebied werden op dertig plaatsen egels waargenomen, vooral bij of ter hoogte van boerderijen en vrijstaande woningen, evenals in de bebouwde kommen van Den Hoorn, Den Burg, Oude Schild en De Waal.
- Het open duingebied. Hier werden zes vindplaatsen vastgesteld: de buitenrichel bij De Geul, de Westerduinen (de Bolle Kamer, op de grens van het Noordvlak en het Vissersvlak en het Duinpark), de Korverskooi en de duinen ten zuidoosten van de Binnen Muy. Uit de ten noorden hiervan gele-

● *Egel. Foto: Harm Niesen.*

gen duinen bij De Slufter en uit de Eijerlandsche Duinen werden geen waarnemingen genoteerd, maar dat betekent natuurlijk niet dat de egel daar toen ontbrak. Tegenwoordig komt de egel in deze omgeving in elk geval wel voor (Anonymus, 2009; Witte, 2010).
- De binnenduinrand: langs de oostrand van de Staatsbossen en dan vooral bij woningen, hotels, op een kampeerterrein en langs de dorpsbebouwing van De Koog (negen vindplaatsen).
- De polders Prins Hendrik (één vindplaats), Het Hoornder Nieuwland (idem), Waal en Burg (alleen bij vier boerderijen in de noordwest hoek), Het Noorden (één vindplaats), De Eendracht (idem) en Eijerland (drie vindplaatsen). In deze open, kleiige zandgebieden met hun rechte verkavelingswegen, graslanden en akkers, vormden de langs de hoofdwegen gelegen boerderijen de belangrijkste woonplaatsen van de egel. Afgezien van de erfbeplantingen zijn bosjes en houtsingels er vrijwel afwezig. Alleen ter hoogte van het Molenbos bij De Cocksdorp werd een egel aangetroffen.
- In de natte natuurreservaten Waal en Burg en Dijkmanshuizen (Thijsse's Fienweid) ontbrak de egel. Dat geldt eveneens voor het buitendijks gelegen natuurgebied De Schorren. Ook van het Noordzeestrand, De Hors en het buitentalud van de Waddendijken zijn geen egelwaarnemingen bekend.

Vergelijking met de huidige situatie

Een vergelijking tussen het verspreidingskaartje uit de jaren zestig en dat uit 2009 (Anonymus, 2009; Witte, 2010) laat zien dat het verspreidingspatroon in beide perioden grotendeels overeenkomt. Een eventueel verschil zou zijn dat de egel recent weinig of niet voorkomt in het 'lage land van Texel' tussen Den Burg, Oude Schild en Oosterend (Anonymus, 2009), terwijl hier in de jaren zestig op verschillende plaatsen, onder andere bij de boerderijen Nieuweschild, Jacobshoeve, Rembrandt en Ruisdael, egels aanwezig waren. Opmerkelijk is wel dat de egel in deze omgeving niet op de zware zeekleigronden, maar op het aangrenzende dekzand werd gevonden.

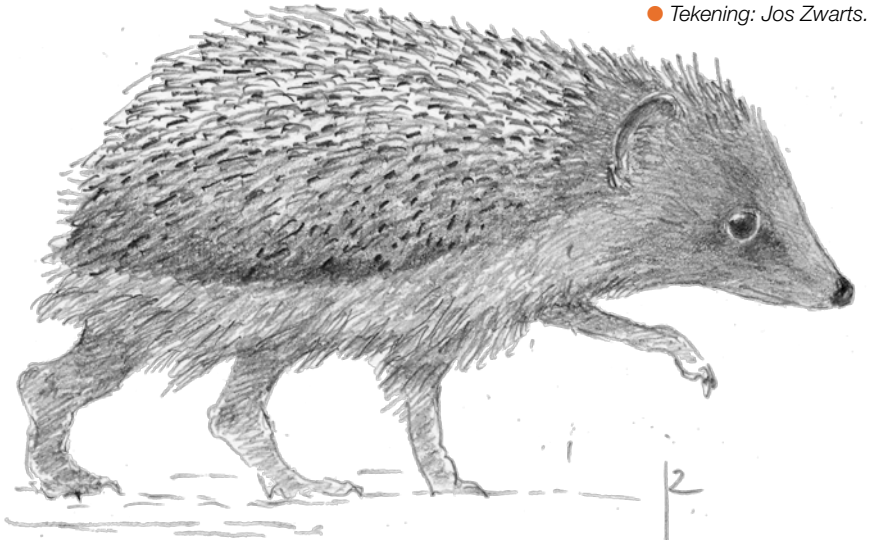

● *Tekening: Jos Zwarts.*

Egels en mensen

In de jaren zestig viel op dat op bijna alle locaties, uitgezonderd het open duingebied, een duidelijke relatie bestond tussen de aangetroffen egels (zowel dode als levende exemplaren) en menselijke bebouwing. Van alle waarnemingen betroffen het acht keer egels die in de zomer (enkele ook met jongen), de herfst en de winter (ook winterslapend) in tuinen en schuren in de dorpen (De Koog, Den Burg, Den Hoorn, De Waal, Oude Schild) verbleven, voorts tien bij vrijstaande huizen en negen op boerenerven. Nu zou men kunnen denken dat egels juist op plaatsen waar mensen wonen logischerwijs eerder gezien worden dan in het vrije veld en dat bovenstaande gegevens dus een vertekend beeld geven van de habitatkeuze van de egel op Texel. Een sterke aanwijzing voor de relatie egel-bebouwing blijkt ook uit de waarnemingen van overstekende en doodgereden egels. In het totaal werden er 35 verkeersslachtoffers genoteerd, waarvan 14 op de Pontweg/Koogerweg tussen de Prins Hendrik Polder en De Koog. Dit wegtraject is ca 8.5 km lang en doorsnijdt een groot deel van het dekzandgebied. Maar ook op de kleinere wegen in het dekzandgebied (n=16) en op de lange rechte hoofdwegen in de Polder Eijerland (gezamenlijke lengte ca 14.5 km; n=2) werden de dode egels steeds binnen een afstand van 100 à 300 m van woningen en boerderijen aangetroffen. Deze afstanden vallen ruimschoots binnen de actieradius van de egel. Deze binding aan de

● *Jonge egel. Foto: Bert Pijs.*

mens is al langer bekend. Hij werd voor het eerst in de jaren 1972-1975 aan de hand van de situering van verkeersslachtoffers bij Lund in Zuid-Zweden onderzocht (Göransson et al., 1976). Later is het verschijnsel op nog andere plaatsen in Europa vastgesteld en met name in Zwitserland onderwerp van een uitgebreid onderzoek van Guy Berthoud geweest (Morris & Berthoud, 1992). Ook in Nederland, in en bij Amersfoort, werden in de jaren zestig en zeventig zowel levende als dode egels meestal in de nabijheid van bebouwing gevonden (van Laar, 1979). De binding aan menselijke nederzettingen lijkt bij de egel echter niet zo sterk als bij voorbeeld bij de huismuis en de zwarte en bruine rat. De laatste worden wel als synantroop aangeduid, wat zoveel betekent als samenlevend met de mens. Soorten waarbij de binding met de mens minder sterk is, zoals bij voorbeeld bij de huisspitsmuis en de bosmuis, die in de herfst vrijstaande huizen en schuren binnen komen, worden hemisynanthroop ('half' met de mens samenlevend) genoemd. Tot deze groep zou ook de egel gerekend kunnen worden. In welke mate en van welke aard de binding tussen egel en mens precies is, lijkt nog niet uitgezocht te zijn. Een belangrijk punt zou kunnen zijn dat de bodem rond bebouwing meestal zeer voedselrijk is en daardoor een hoge productie aan plantaardig en dus ook aan dierlijk voedsel heeft. Bovendien is er veel organisch afval te vinden. Misschien dat hierdoor ook te verklaren is dat het leefgebied van egels in een urbane omgeving drie keer zo klein kan zijn als dat van egels in het buitengebied.

Het voorkomen van de egel in de duinen van Texel, een relatief schraal gebied waar bebouwing ontbreekt, lijkt met het voorgaande in tegenspraak. Wat we echter niet weten is of de egel hier het gehele of alleen een deel van het jaar doorbrengt, bij voorbeeld in de periode dat er eieren en nestjongen van grondbroeders te vinden zijn. Het is bekend dat egels vanaf mei hun leefgebied enige honderden meters kunnen verleggen en daarbij ook van biotoop kunnen veranderen, bij voorbeeld van grasland naar bos (Morris & Berthoud, 1992).

Dankwoord

Gegevens over de verspreiding van de egel op Texel mocht ik ontvangen van de vogelwachters S. Bakker, C. en G. Boot, J. Maas en M.C. Stoepker, alsmede van Lieuwe J. Dijksen, Gerrit J. de Haan (†), Johan P. Reydon en in het bijzonder van George J.M. Visser.

Vincent van Laar
Melin
F - 21320 Mont Saint Jean
Frankrijk
Tel. ++33 (0) 380 84 39 29

Literatuur

● ALLAN, F., 1856. Het eiland Texel en zijne bewoners. Amsterdam.
● ANONYMUS, 2009. Egels op eilanden: Texel en de tuin van Jan Wolkers. www.zoogdiervereniging.nl/node/854.
● CUYCK, P. van, 1789. Brieven over Texel en de naby-gelegen eilanden. M. Roelofswaert, Delft.
● DEUZEMAN, P., 1898. Aardrijkskunde van het eiland Texel. Van der Spoel & Co, Grouw. 85 p. (facsimele uitgave in 1978, Den Burg).
● GÖRANSSON, G., J. KARLSSON & A. LINDGREN, 1976. Road mortality of the hedgehog *Erinaceus europaeus* in southern Sweden. Fauna och flora 70: 1-6 (in het Zweeds, samenvatting in het Engels).
● LAAR, V. van, 1979. Fauna: 52-65. In: H. Boonstra et al. Struktuurplan Stadsuitbreiding Amersfoort. Voortgangsrapport 3D, Ekologie en Landschap. Ingenieurbureau H. Hajema & Partners/Gemeente Amersfoort, Assen/Amersfoort.
● LAAR, V. van, 1981. The Wadden Sea as a zoogeographical barrier to the dispersal of terrestrial mammals: 231-266. In: C.J. Smit et al. Terrestrial and freshwater fauna of the Wadden Sea area. Report 10 of the Wadden Sea Working Group. Stichting Veth tot Steun aan het Waddenonderzoek. Leiden.
● MORRIS, P. & G. BERTHOUD, 1992. La vie du hérisson. Delachaud & Niestlé. Lonay/Parijs.
● SCHMIDT, P.1932. Die Tier- und Pflanzenwelt auf Juist und dem Memmert: 62–80. In: Juister Bill-Zauber und das Memmert-Vogelparadies. Festgabe zum 70 Geburtstag Otto Leeges. H. Soltau Verlag. Norden.
● WIERSMA, J.P., 1951. Friesland, verciert met duysent vreughden. Roelofs van Goor. Meppel.
● WITTE, R., 2010. Egels op Texel geteld. Tussen Duin en Dijk nr. 2/2010.